

Algemene gegevens interview

Titel	Erfgoed van de Oorlog, Bystander Memories, interview met geïnterviewde RG-50.570.0028
Geïnterviewde	Roelof Arnoldi(RA), 1 juni 1929
Interviewer	Martijn van Haalen(IV) Interakt, Televisie en Multimedia.
Plaats	Purmerend
Tijd	00:00:00 - 00:52:01(file 1)
Trefwoorden	Westerbork, Assen, afscheidsbriefjes, treinen, arrestatie, Joodse burens, school, Jodenvervolging, NSB, omstander, ooggetuige farewell notes, trains, arrest, Jewish neighbours, persecution, NSB, bystander, eyewitness
Samenvatting	<p>Roelof Arnoldi vertelt over zijn herinneringen als kind aan de Jodenvervolging in Assen. Hij gaat voornamelijk in op het weghalen van zijn burens, wat een diepe indruk op hem maakte. Tevens vertelt hij over het versturen van de afscheidsbriefjes die hij vond langs de spoorlijn. Joodse gevangenen op weg naar Polen gooiden deze uit de trein. Roelof is als kind eveneens enkele malen in kamp Westerbork geweest, waar hij herinneringen aan ophaalt.</p> <p>The interviewee talks about his experiences as a child regarding the persecution of the Jews in the city of Assen (capital of the province of Drenthe, in the North-East of the Netherlands; the Westerbork concentration camp is also located in this province). His focusses mainly on the deportation of his neighbours, which made a big impression on him. He also talks about posting the farewell letters he found alongside the railway tracks. Jewish prisoners on their way to Poland threw them from the trains. As a child, the interviewee was also at the Westerbork concentration camp several times, and he also relates some of his memories of this.</p>
Transcriptie gemaakt door	Vrije Universiteit, M.Vlasblom, C.Jelsma
Eigenaar van het bestand	Vrije Universiteit, United States Holocaust Memorial Museum

Transcriptie

File 1

00:00:00

[image 01:00:05.01]

IV Kunt u allereerst zeggen hoe uw volledige naam is en waar en wanneer u bent geboren?

RA Ja, mijn naam is Roelof Arnoldi en ik ben geboren in Assen op 1 juni 1929. Assen is een provincie hoofdstad van Drenthe. En het is een ja dat....

IV Is het een rijke streek?

RA Nou d'r wonen heel veel gepensioneerde mensen en in de oorlog woonde er heel veel mensen die aan de kant stonden van, van Duitsland.

00:01:02

[image 01:01:43.07]

RA NSB-ers dus.

IV Waarom was dat?

RA Omdat het een, het was allemaal Veen en het was een hele arme provincie. En het was verkiezingstijd. En die mensen die....toen Mussert aan het bewind kwam of toen die voor het eerst in 1930 mee deed aan de verkiezingen toen heeft ie meteen 10 zetels gehaald van de 100. En de boeren die hadden hun hoop gevestigd op Mussert.

IV Mussert was de voorzitter van de fascistische partij in Nederland.

RAJa dat is van de, de Nationaal Socialistische Beweging. NSB.

IV Ja, groeide u op in een groot gezin?

RAnee, we hadden, ik had twee broers, (verbetert zichzelf) een broer en twee zusters. Dat was dus vier, twee, twee.

IV Ja, u wordt... dus ongeveer twaalf als de oorlog begint.

RAJa, elf om precies te zijn.

00:01:59

[image 01:02:38.19]

IV Ja, kwam de oorlog onverwacht?

RA Voor mij wel, want ik, ik, het, het enige wat ik nog weet dat de oorlog begon dat is dat op de Drentse hoofdvaart, rond Assen heen, daar waren ontzettend veel bruggen en die gingen allemaal tegelijk de lucht in, toen de Duitsers kwamen. Alhoewel er geen schot is gelost zijn alle bruggen vernield.

IV Door wie?

RA Door... , dat heeft de Nederlandse Weermacht gedaan, dus ja, ter voorkoming van...., ter vertraging van de opmars van de Duitsers, maarja die konden er ook overheen, dus het was niet zo verschrikkelijk nodig, volgens mij dan althans, maarja. We kregen dus allemaal mensen die dus bij dat kanaal woonden kregen, want ik woonde in het centrum, die kregen we allemaal zonder enige waarschuwing werden die bij de mensen in huis gestopt en (om)dat het oorlog was, zijn de mensen heel erg solidair en toen kon dat.

00:03:01

[image 01:03:38.06]

- RA Er was niemand die protesteerde.
IV Soort geëvacueerd?
RA Ja, maar voor tijdelijk, want... na een paar uur mochten ze weer terug.
IV Toen de bruggen gesprongen waren?
RA Toen de bruggen waren gesprongen.
IV Die strijd duurde kort he?
RA Ja, vier dagen eigenlijk.
IV Heeft u daar iets van gezien?
RA Ik heb dat niet zo....., ja alleen gemerkt dat ze door onze straat kwamen. In de, er is een straat die heette altijd Veerstraat en dat was, die lag rechts van ons. En daar werden de, 's nachts kwam de cavalerie van de Duitsers toen was het nog niet zo gemotoriseerd, toen kwamen dr allemaal maar paarden en die werden aan de hekken 's nachts gezet en die hebben die hekken gewoon helemaal weggevreten, dat was het enige zichtbare dat wij van die oorlog, van de vijf oorlogsdagen hebben meegemaakt.
IV Hoe reageerde de, de burgers, de Nederlandse burgers op de komst van de Duitsers?

00:03:57

[image 01:04:32.12]

- RA Ja..., ja, dat weet ik niet, want ik was dus een kind. Ik weet dus wel bij ons in de familie. Mijn vader was militair, en die was, is direct is ie zoekgeraakt die zat op Terschelling als een soort commandant van de troepen die daar lagen. Maar hij is dus al vroeg issie naar Alkmaar gebracht en toen is hij zoekgeraakt. En we kregen dus ver na de oorlog, 17 juli, herinner ik me nog, toen kwam er een briefkaart uit Alkmaar: "Alles goed, Jan". Dus toen was voor ons de rust er ook, maar wij waren dus het meest bezorgt om onze vader en dat was dus omdat hij dus in oorlog was.
IV Hij was in het leger dus?
RA Hij was in het leger ja.
IV Als beroeps?
RA Hij was beroepsmilitair, hij was adjudant onder-officier.
IV Was het gezin politiek bewust?

00:04:59

[image 01:05:31.20]

- RA Nou, mijn moeder was een beetje aan de Rode kant, maar mijn vader durfde daar nooit voor uit te komen als militair. Nee, maarre, ja, niet echt..(schudt hoofd)
IV Hoe verging het die eerste jaar, herinnert u zich iets van wat u gezien heeft in het eerste oorlogsjaar?
RAJa, ik, ik... Ja het eerste oorlogsjaar vond ik nog niet.... ja er waren veel Duitsers, liepen daar. Want Assen is een garnizoensplaats en er was een kazerne en al die, de meeste militairen van alle, alle disciplines die werden allemaal in die kazerne gezet. Dus Assen was overvol. De bioscoop werd gesloten want die werd alleen gebruikt door de Duitsers. We hadden toen een bioscoop: Apollo, en zo ging dat. Maar ik, ik weet alleen, weet ik heel goed dat in mei 1942, toen, toen begon, of 41, toen begon eigenlijk de maatregelen tegen de Joden, begonnen in Assen plaats te vinden.

00:06:13

[image 01:06:42.21]

- IV Woonden daar veel Joden?
RA Heel weinig, 550 toen de oorlog uitbrak en na de oorlog bleken daar maar 23 van terug gekomen te zijn. En dat was dan inclusief de onderduikers. Maar die waren er niet veel

omdat Assen dus, in die tijd was, hadden ze tweeduizend, 20.000 inwoners en iedereen kent iedereen en als je dus, je kon mensen heel moeilijk verstoppen. Dat ging in kleine plaatsen. (??niet in kleine plaatsen) En bovendien het stikte daar van de NSB-ers.

- IV Waar, waar, bestonden die anti-Duitse maatregelen, anti, anti-Joodse maatregelen uit?
RA Nou het begon al dat ze niet in het Assen (?) bos mochten komen. En ze mochten ook al niet naar de bioscoop en allerlei kleine pesterijtjes, daar begon het mee. En zo langzamerhand dat de mensen daar eigenlijk niet eens aanstoot.

00:07:06

[image 01:07:34.01]

- RA Als ze nu meteen, zoals met die Februari staking, meteen hadden gezegd dat en dat: we gaan de Joden oppakken en weg doen, dan was het waarschijnlijk veel erger geweest, maar het is heel, heel langzamerhand, hebben ze alles ingevoerd.
IV Herinnert u zich, u was een kind...
RA Ja.
IV Van een jaar of twaalf, dertien, herinnert u zich iets van wat er thuis over gesproken werd?
RA Jazeker, wij waren heel goed bevriend met de burens Nieweg. Dat was een Joodse varkenshandelaar en die grensde aan ons huis. En daar ging ik heel goed mee om. Als ik jarig was en.... Zij kwam altijd bij ons thuis. Ik herinner me nog dat ik op het aanrecht stond en dat mijn moeder mij stond te wassen en dat die mevrouw binnenkwam en die zegt: "Je hoeft je niet te schamen, want mijn man heeft er precies zo een, alleen die is wat groter." (lacht) Maarja, goed het was dus, dat herinner ik me allemaal nog heel goed.

00:08:04

[image 01:08:26.18]

- RA Het was een hele lieve vrouw. En toen gingen we, toen begon de oorlog... mag ik daar al mee over beginnen? Toen begon de oorlog en toen kwamen die maatregelen en toen heeft mijn vader, die heeft onmiddellijk verboden dat mijn moeder en dat wij daar zomaar steeds bij die familie Nieweg naar binnen liepen, dat wilde die niet. Hij zegt: "Want als je Jodenvriend bent, dan wordt je ook als Jood, wordt je behandeld." Dat was ook zo. Maarja, zij stopten met de krant, mijn moeder die kwam iedere vrijdagavond ging ze het licht aan doen en uit doen. En wij kwamen daar over de vloer, en we kregen daar altijd op vrijdagavond een, zo'n bakje van sjabbat met een pinda en een Haags hopje er in enzo. Dus, zo ging dat.

00:08:58

[image 01:09:20.16]

- RA En toen had, hadden mijn ouders die hadden, mijn vader dus, die had ons verboden met die, om met ze om te gaan, en toen durfde hij dus niet meer. Maar toen was ik jarig op 1 juni en toen kwam ze toch. Over de schutting kwam die mevrouw waar het over gaat, dit verhaal. En die gaf mij dus een tennis racket enzo en cadeautjes, dus die liet zich niet zomaar wegsturen. En die was ook niet boos, want ze begreep het wel.
IV We hebben een batterijwisseltje gehad en gaan weer verder(wat geroezemoes tussen team) Oke, we hebben een batterij gewisseld en we gaan weer verder.
RA (lacht) en dat wil je er juist niet hebben.
IV We hebben een batterij gewisseld.

00:09:57

[image 01:10:17.14]

IV De buurvrouw, de Joodse buurvrouw.

RA Mevrouw Nieweg.

IV Mevrouw Nieweg, komt toch met cadeautjes over de schutting.

RA Ja, en ze is gewoon, heeft ze contact blijven houden, of het nou kon of niet, maar ze deed het wel op een veilige manier voor ons. Ze kwam over met een hand over de schutting en zo. Dus het waren echt hele verschrikkelijke lieve en begrijpende mensen.

IV U noemde iets van de krant en vader?

RA Ja, mijn vader die las dus het Algemeen Handelsblad en die ging iedere dag ging die, over naar de, naar de burens, zo deden ze dat vroeger. En daar is, zijn ze plotseling mee gestopt. Met, alle contacten werden eigenlijk min of meer verbroken. M'n vader was echt een hele bange man en toch was hij militair, maar hij was echt heel bang.

00:10:58

[image 01:11:16.15]

IV Meer van dat soort voorbeelden? Van... uit het eigen gezin? Hoe, hoe reageerde moeder erop?

RA Mijn moeder, die, ja, ja, ja die, die sprak hem nooit tegen. Dus als hij iets zei, dan hoefde je niet naar je moeder te gaan van is dat goed? Nee, zei ze, wat vader zegt is altijd goed. Weetjewel, zo ging dat vroeger toen was er gezag en orde in de gezinnen. Zo ging dat.

IV En de reden was?

RA De reden, nouja, je had ontzag, ontzag voor uniformen en voor mensen die boven je stonden. Het was, toen ik een kindje, schooljongen op de lagere school zat in de tweede klas, keek ik altijd op naar de jongens die in de zesde klas zaten. Zo was dat opgebouwd. vroeger als er een politiemans in de straat kwam, een veldwachter, dan ja, dan was je doodsbang, het was echt... het gezag liet zich gelden.

00:12:11

[image 01:12:25.04]

IV Had nou de... Dat wat u verteld, contact verbreken met de Joodse medeburgers, had dat ergens gestaan? Of op de radio of... ?

RA Ja, dat, dat weet ik niet precies, maar dat is wel verteld dat als je dus met Joden omgaat, dan wordt je ook als Joden beschouwd. Ik heb daar geen probleem mee, maar ik was dus een kind, onnadenkend en zo. Ik ben niet meer.... In die tijd was een kind van 14 jaar ook echt 14 jaar. Tegenwoordig is een kind van 14 die is al hoger en verder gevorderd, die heeft een eigen mening, bij ons was dat dus niet zo.

IV Werden die, die die anti-joodse maatregelen, bleef het daarbij?

RA Ja, die..., nee, daar bleef het niet bij, dat werd steeds uitgebreid.

00:13:02

[image 01:13:14.23]

RA Ze mochten op het laatst, mochten ze geen personeel meer hebben, alleen Joodse personeel. Ze mochten niet meer naar een niet-Joodse dokter, alleen een Joodse dokter en daar was er maar 1 in Assen, en dat is dus verwarrend en moeilijk, er waren 550 mensen, dus dat is toch..., ja dat was toen behoorlijk. En dan kwam er nog bij dat er een groot aantal Joodse kinderen in, in Assen was. En met name in het huis van de familie Nieweg. Die waren dus door de *Kristallnacht* waren die de grens over gejaagd

en die vonden hier dus betrekkelijke rust. Maarja, daar werd eigenlijk niets voor gedaan. Er was nog een, ik herinner me nog een meisje, die heette Lotte, en nou die speelde gewoon met ons mee, net of er geen oorlog was.

00:13:57

[image 01:14:07.18]

- RA En die broer, die is, die was was opeens vertrokken en ze zeiden: “die heeft geprobeerd om naar Engeland te komen.” Maar of dat ooit gelukt is, dat hebben we nooit geweten. Want ook die Lotte, die is.....
- IV We hebben een kleine storing gehad en gaan weer verder bij de dag dat u vrij krijgt van school.
- RA Ja, ik weet niet meer op welke dag het was, maar ik weet wel dat het de 2de oktober was, dat was de dag dat de Joodse gemeente, 550 leden, dat die zich moest melden bij de school, in de Noordersingelschool 2, heette die. En die dag dat ik, waar dit verhaal over gaat, dat was dus een dag eerder. Ik werd dus voor straf naar boven gestuurd en ben ik op die kamer en daar had ik precies uitzicht op de woning van, de oude woning, waar we vroeger hadden gewoond en daarnaast het huis van de familie Nieweg.

00:15:09

[image 01:16:12.00]

- RA En toen zag ik opeens twee Duitse overval wagens aankomen op de eerste oktober en dat was merkwaardig, want de tweede zouden ze. hadden ze zich moeten melden. En achteraf dacht ik dat het was omdat het oude mensen waren en dat ze die niet samen met die jonge mensen wilden laten melden. Want voor ‘arbeidsinzet’ waren oude mensen dus eigenlijk niet zo erg geschikt. Dus die wilden ze verdoezelen en ophalen. Toen kwamen ze daar aan de deur en dat zag ik allemaal heel duidelijk en toen kwam de heer Nieweg, een oude man, die kwam daar uit. En juffrouw Davidson, dat was een lerares op een der Assen scholen, die woonde daar in. En er waren nog een paar Duitse kinderen, die uit Duitsland voor de Kristalnacht waren gevlucht.

00:16:08

[image 01:17:07.24]

- RA En ik dacht dat het er twee waren, maar dat weet ik niet zeker meer. En die werden toen.... Tenslotte kwam mevrouw Nieweg, die kwam, en die herinner ik mij dus als, met een hele grijze bos haar, met zo’n knoet zo (doet voor met de handen), zoals het bij het Leger des Heils, he. Ik dacht dat het echt haar was en ineens stond ze in de deur en toen had ze een kaal hoofd en dat is zo vreemd. Toen dacht ik: Wat is er aan de hand? En toen probeerde ze weer naar binnen te gaan en toen dacht ik “ze heeft een pruik en die moet ze halen”, maar dat mocht niet, is ze met een kaal hoofd is ze die auto in geduwd. (emotioneel) En het, nou ja goed toen is ze weggereden. Toen ben ik onmiddellijk naar beneden gelopen en toen zeg ik: “Ik weet dat ze waarschijnlijk naar de Noordersingelschool gaan. Ik zeg: En ik kan ook zo in dat huis komen, mag ik alsjeblieft die pruik ophalen en naar de school brengen?”

00:17:09

[image 01:18:07.08]

- RA “Nee, dat mocht niet”, zei mijn vader, want dan zijn we Jodenvrienden en dan worden we ook vervolgd. Dus ik heb me daar, als kind, vroeger, het gezag was vroeger alles, heb ik me daar bij neergelegd. Maar ja, het heeft altijd, heeft het, tot de dag van vandaag heb ik daar last van, dat, dat ik dat gezien heb. Ik weet het niet. Toen wist ik

ook dat zij niet naar.... weggevoerd werd om te werken maar dat.... . Ze mocht ook helemaal niets meenemen. Alles bleef in haar huis staan. Je hebt toch zeker, heb je, voor een paar dagen mondvoorraad nodig. Dat mocht allemaal niet. En het heeft mij erg aangegrepen en ook de weigering dat ik dat(met die pruik), met een klein handgebaar. Ik had hem gewoon die school in kunnen gooien, want ik wist daar de weg, want ik was een leerling van die school geweest. Dus.

00:18:04

[image 01:18:59.08]

RA Ja, nee, ja ik was leerling geweest, maar nou ben ik even in de war hoor. Ik was dus niet meer op die school?

IV Het was uw lagere school geweest?

RA Ja, absoluut ja.

IV En u zat inmiddels al niet meer op die school?

RA Ja ik zat wel.... in een hogere klas, dat wel, maar ik weet niet meer precies hoe dat allemaal precies was. Maar in ieder geval.... Na die dagen toen was die school weer helemaal netjes in orde, alleen er waren overall lege plekken. Allemaal lege plekken. Een heleboel kinderen die waar wij altijd gewoon mee speelden, waarvan we het besef niet eens hadden of die Joodse was of een, of iets anders. Ja, want ja Marokkanen en Turken waren hier nog niet. Dus het waren gewoon medemensen van ons. Erg geïntegreerd. Echt, hele fijne mensen om mee om te gaan.

00:19:13

[image 01:20:05.17]

IV Wie zaten er in die twee overval wagens?

RA Daar zaten Duitsers in en ook een Nederlandse politiemann. En die hebben ook, die werden dus opgeleid in Schalkhaar. En die hadden dus een NSB op de jacht/jas(??) Dat waren ook eigenlijk NSB'ers. Maar er waren ook mensen bij die eigenlijk in onze ogen goed waren, maar die ook gewoon mee hielpen om allerlei toestanden in orde te maken voor de Duitsers.

IV Hoe zag u dat er een Nederlander was en de rest Duitser?

RA Nou dat zie je dus aan het uniform. Die ene was een landwachter, dat is het uniform van de, van de Wehr afdeling van de NSB. En die ander was een ander dat zie je ook. Die, zoveel uniformen maar...

00:20:02

[image 01:20:53.12]

RA Ze werden dus weggevoerd en de, het huis daarnaast daar woonden Nijstadt. Dat was een man en vrouw met een dochter, die jongen die was ook verdwenen. Dat weet ook niemand waar die heen is gegaan. Ze vermoeden ook dat hij geprobeerd heeft naar Engeland te komen. Maar die werden weggevoerd gewoon.

IV Nijstadt.

RA Nijstadt. Dat waren twee oudere mensen, maar ze hadden een jonge dochter.

IV Die woonden naast...

RA Die woonden er naast.

IV Zag u die mensen ook opgehaald worden?

RA Die zag ik ook opgehaald worden. Het ging allemaal in die twee auto's. En toen... Meer woonden er ook niet bij ons in de straat. Aan de andere kant woonden nog een Levi, en dat was een lakenhandelaar, en daar had ik dus geen zicht op, ik weet niet of daar ook..., of die ook weggehaald is. Maar dat was nog een jongere man. Ze hebben

dus de oudjes weggehaald en als daar dan toevallig nog kinderen bij zaten. Want Marietje Nijstad die zal toch een dik in de 23, 24 jaar zijn geweest, maar ze werden dus weggevoerd.

00:21:09

[image 01:21:57.19]

IV Wat werd er bij u thuis over gezegd?

RA Ja, Ga niet naar buiten en blijf binnen en bemoei je nergens mee.' Maar dat deed ik toch. Want bij ons in de straat was een lijkkastenfabriek van Willem Hofstee en dan ging ik altijd kijken dat die kisten gemaakt werden. En toen werden er ook op een gegeven moment werd er kisten naar het kamp Westerbork gebracht. En toen ben ik weleens meegeweest. En dan waren er mensen, die hadden briefjes en ik hoorde ook dat ze langs de spoorlijn lagen en die heb ik dus opgezocht, maar dat was dus spergebied. Maar dat heb ik dus gedaan. En toen kwam ik thuis...

IV Eerst even, eerst even van de kisten. Dan vertellen we het even los van elkaar, anders dan raken we in de war. Een buurman zegt u?

00:22:02

[image 01:22:48.09]

RA Nou, iets verder op in de straat daar was een lijkkastenfabriek van Willem Hofstee, die maakte kisten en die leverde hij ook aan Westerbork. Daar gingen dus ook mensen 'gewoon dood, dat gebeurde ook.

IV Wist u trouwens, als ik nog even mag onderbreken, waar de mensen naar toe gingen?

RA Ja, Westerbork, Westerbork, een kamp en dat was.... Vroeger waren daar dienstplichtigen die die uit dienst weggegaan waren, zoals Jehova Getuigen enzo, die wilden niet in militaire dienst. En die moest daar hun diensttijd in dat kamp met spitten en met allerlei werkzaamheden moesten ze die tijd volbrengen. En dat... dat is toen helemaal leeggemaakt en toen kwamen dus de Joden allemaal in dat kamp Westerbork.

IV Wat zei vader er over?

RA Ja, die, ja die bemoeide zich er eigenlijk niet zo mee. Werden ze, lieten ze links liggen.

IV Moeder?

RA Ja, ook niet zo erg. Nee, we hadden elk onze eigen mening erover, maar we spraken er nooit over, want...

00:23:09

[image 01:23:52.16]

IV Op straat?

RA Op straat, ja, ja, nee ook niet.

IV Op school?

RA Ja, ja, dat herinner ik me eigenlijk niet zo erg.

IV Er waren veel lege plaatsen gevallen op school..

RA Ja absoluut, dat is onmiddellijk viel dat op?

IV Zei de juf of de meester daar iets over?

RA Niet dat ik weet, ik denk het niet.

IV Het schoolhoofd?

RA Kijk er is wel een geschiedenis, en die heb ik dus zelf niet meegemaakt, maar die wil ik graag even vertellen. Dat er een militair op de school kwam, met een burgerman met een lange jas aan, toen moesten drie jongentjes met donker haar en donkere ogen, die moesten naar voren komen. En van twee kinderen hebben ze iets gevraagd en die

moesten toen naar de gang en die heb ik dus nooit meer gezien. En dat andere kindje, dat heeft waarschijnlijk gewei..., gezegd dat hij niet Joods was, maar hij was wel Joods.

00:24:11

[image 01:24:51.22]

- RA En toen moest hij vlak voor de klas, waar alle kinderen in zaten, zijn broek naar beneden en toen wilden ze zien of hij besneden was, en toen moest hij ook naar de gang. Nou, die mensen kende ik... (onverstaanbaar), want ja die wisten toch niet precies wat er aan de hand was, maar de jongen vlak voor de klas zn broek moeten laten zakken, en dat... dat ie dan bekeken werd of hij besneden was. Zulk soort dingen die gebeurde daar. Heel erg.
- IV Op welke school was dat?
- RA Dat is Noordersingelschool, dat is school 2.
- IV Uw school?
- RA School 2 ja.
- IV En u was daar zelf niet bij?
- RA Ik was daar niet bij nee, bij deze.
- IV Hoe kwam u dat te weten?
- RA Ja dat is verteld. Een heleboel dingen werden verteld. Of ze nu waar zijn of niet, maar dit mij erg realistisch.
- IV Het was gebeurd in een andere klas?
- RA Ja, of op die school. Ik weet niet welke klas, ik was, zat in ieder geval niet meer in die klas waar dat gebeurd was.

00:25:07

[image 01:25:45.11]

- RA En dus werden die kinderen maar.... Ook, ook als door de dag dat die mensen zich melden werden. Er waren echt geen plaatsen om je te verstoppen in Assen, het was een heel klein plaatsje.
- RA En dus werden die kinderen maar.... Ook, ook als door de dag dat die mensen zich melden werden. Er waren echt geen plaatsen om je te verstoppen in Assen, dat was er niet. Het was een heel klein plaatsje was het.
- IV De mensen gingen naar Westerbork, wat gingen de mensen daar doen?
- RA Nou, wij wisten dat ze daar moesten werken in dat kamp en dat ze daar allerlei dingen moesten doen. Maar wij stonden er niet bij stil wat daar gebeurde. Later hoorde we dat er ook treinen, dat er naar Hooghalen, dat er een lijn aan weg gelegd naar het kamp. En dat die treinen dus rechtstreeks zo doorgingen naar Duitsland, dat, dat wisten we dus.

00:25:58

[image 01:26:34.09]

- IV Van wie wist u dat?
- RA Ja dat wordt dus verteld op straat. Op school, overal.
- IV En, en, wat gingen die treinen, wat gingen die mensen die in de trein naar het oosten gingen, of naar Duitsland, wat gingen die daar doen?
- RA Ja, werken, werd er gezegd. En er werd een vraag gesteld, wat.... een vrouw van 85 jaar, wat moet ie nou nog werken? "Oh er is altijd wel iets te doen, als is het maar aardappelen schillen of zo." Dus zo, zulke smoesjes hadden ze gewoon. Dat werd gewoon..., je kon dat vragen gewoon bij...

- IV Hoorde u dat, dat iemand dat zei?
RA Dat, dat heb ik dus niet gehoord, maar dat heb ik naderhand vernomen. Dat is niet rechtstreeks aan mij verteld. Wat ik meegemaakt heb dat ik dat gezien heb dat ze weggehaald werd en de kans kreeg om even haar pruik te pakken. En dat heeft me erg aangegrepen.

00:26:55

[image 01:27:29.09]

- IV U ging met de buurman, die kisten maakten...
RA Nee, niet een buurman, die woonde wel een stuk of 8 huizen verderop. En dan ging ik wel eens met hem mee naar Westerbork om die kisten af te leveren.
IV Waarom?
RA Dat vond ik leuk. Ja, hij had een heel .....er waren nou een stuk of zes, zeven, acht auto's in Assen en hij had een hele grote auto met zes deuren geloof ik. Dat was dus voor mensen die als die overleden waren, dan konden de familie, kon er in 1 keer in. En die auto die ging mee en die is toen kon..., kon omgebouwd worden om er kisten in te doen. Nou, en hij nam wel eens briefjes mee en toen heb ik besloten om briefjes langs de spoorlijn op te vangen.
IV Even, u komt in dat kamp. Hoever is dat rijden van Assen?
RA Nou, je moet naar Hooghalen en dan is het bij Hooghalen is het linksaf, ik denk dat het een kilometer, van Assen naar Hooghalen, is 8 en naar het kamp is vier, dus 12 kilometer ongeveer. V
IV Vrij dichtbij dus.
RA Ja.

00:28:07

[image 01:23:38.08]

- IV Hoe zag het er daar uit?
RA Ja, allemaal nette huizen. Het waren allemaal barakken, en ja het was eentonig, maar het zag er. Ja, later... ik heb het nooit kunnen vergelijken met een concentratiekamp, maar ik heb foto's gezien met die kribbe(??) die er er in stonden, later...Maar op het moment, was het best om daar te vertoeven, leek mij dus, als kind zijnde. Ja, weet ik veel, ik, ik kon dus niet geloven dat ze zouden vermoord worden. Dat kon ik me niet voorstellen.
IV Op het moment dat u daar was had u dat al gehoord ofzo, dat dat zou gebeuren?
RA Nee, dat hebben we pas na de oorlog... Want na de oorlog toen verscheen er een blad en dat heette "Look" en dat was vertaald in het Nederlands in "Kijk" en daar stonden allemaal foto's in, en vooral van Buchenwald.

00:29:06

[image 01:29:35.11]

- RA Dat waren de eerste foto's dat er hele stapels lijken lagen. Dat was de eerste, toen wisten we dat ze vermoord waren.
IV Het zag er in dus in Westerbork dus niet speciaal akelig uit?
RA Niet, voor mijn gevoel niet. Het waren allemaal rijtjeshuizen, allemaal houten barakken en die waren allemaal netjes onderhouden, want er zaten allemaal mensen in voorheen die dienstplichtig waren voorheen die dienstplicht waren he. Daar moesten zitten, omdat ze dus gewetensbezwaren om in militaire dienst te gaan.
IV Voor die tijd?

- RA Voor die tijd. En toen is, toen kwamen die Duitsers, en toen zijn, is dat kamp heringericht.
- IV Dus het zag er netjes uit?
- RA Het zag er netjes uit ja.
- IV Sprak de, de buurman zullen we maar zeggen, of sprak de man van de kisten, met mensen daar?
- RA Ja, maar dat was meestal met mensen die daar iets te maken hadden, die kampoudsten enzo, en mensen die de bevoegdheid hadden dingen uit te geven en in te nemen.

00:30:11

[image 01:30:37.12]

- RA Daar sprak hij dus wel mee, maar niet met de mensen die in het kamp zaten.
- IV Waarover sprak hij dan?
- RA Dat zou ik niet weten, maar hij sprak er wel mee, en hij leverde het af. En ja.
- IV U was er meerdere keren?
- RA Ik was er ja, vier of vijf keer ben ik geweest, toen vond ik er niks meer aan, nee. Die eerste keer vind je het leuk om te gaan.
- IV En nam de..., u zegt, de buurman zullen we maar even zeggen, van de kisten, hij nam iets mee naar buiten weer?
- RA Hofstee. Ja, die nam wel eens wat briefjes mee van mensen. Dat was dus, in het geheim. Die hadden dus ergens neergelegd in die werkplaats, waarvan hij wist waar die briefjes lagen en die kon hij dus zo meenemen en dan werd er thuis werd er een postzegel van zeven cent opgeplakt, ik weet het nog, dat waren van die ...(.onverstaanbaar..) postzegels met, met twee van die vleugels erop, van 7 en een halve cent.

00:31:10

[image 01:31:34.02]

- RA En die werden dan op de bus gedaan, zonder afzender. En toen ging ik dat ook doen, ik heb hele verregende briefjes heb ik gevonden. Ik had alleen geen geld als kind zijnde om...
- IV Maar u pakte ze dus niet uit de werkplaats?
- RA Nee, ik heb ze gewoon bij de spoorweg opgezocht en dat was eigenlijk spergebied en toen kwam er een, heel in de verte een landwachter kwam eraan en toen ben ik gauw in die droge sloot gedoken, maar dat waren allemaal braamstruiken dus als je daaronder lag, had je a. Heel veel pijn van al die dorens. Maar ze konden je ook niet zien. Je kon dr, je ging er helemaal in, die struiken die in die droge sloot lagen. En toen hij weer voorbij was kwam ik weer boven. Onder de krabben natuurlijk, overal had ik striemen zitten.
- IV Waarom ging u die briefjes pakken?

00:32:00

[image 01:32:22.16]

- RA Die briefjes ging ik pakken om thuis te verzenden. Maar mijn vader mocht dat absoluut niet weten dus af en toe pakte ik een paar enveloppen en overal waar ik kwam vroeg ik om een envelop. Om ook maar een diversiteit te hebben. Postzegels heb ik gekregen van, van Willem Hofstee. En ik zeg, ja ik heb daar geen geld voor, nou zegtie: ik zal je..., hier heb je wat postzegels.
- IV De man van de kisten?

- RA Ja. En ik gooide ze in verschillende brievenbussen omdat ik doodsbang was, ja het mocht niet gewoon.
- IV Vader wist daar niks van?
- RA Die wist er absoluut niks van.
- IV Moeder?
- RA Ook niet. Ik heb het ook nooit verteld. Daarom heb ik er zoveel problemen mee gekregen later.
- IV Waarom, hoe kwamen die brief daar?
- RA Nou, die werden uit de wagon gegooid. Ja als ze weggingen dan gooiden ze allemaal briefjes: “De Hartelijke groeten en ik hoop dat dit bij jullie terecht komt.” Ik weet nog een naam en dat is Visjager
- IV Nog een keer?
- RA Visjager heette die man.

00:33:05

[image 01:33:24.17]

- RA Of vrouw. En die had dus een briefje geschreven en toen, daar stond dus een adres op dat heb ik op een envelop overgeschreven. Maar iedere keer, ik ben dus tekenaar dus ik kon allerlei handschriften nabootsen. Dus dan, dan staande, dan recht. Ik was echt... Ik heb er ook nooit een afzender op gezet. Maar ik hoop dat de mensen zijn geweest, dat ze ze ontvangen hebben. Het was eigenlijk de laatste groet.
- IV Hoe wist u dat die briefjes daar lagen?
- RA Dat heb ik gehoord.
- IV Van wie?
- RA Ja, van wie. ja, als kind hoorde je heel veel. En dan werd er verteld bijvoorbeeld: er is een bom gevallen in Loon”, en dan ging ik kijken en dan ging je naar Loon toen en dan zag je daar een hele krater enzo. Zulk soort berichten die gingen allemaal van mond tot mond want de echte radio die maakte nergens gewag van.
- IV Wisten, wisten dan meer mensen dat er briefjes lagen?

00:34:00

[image 01:34:17.24]

- RA Dat zou, zou best kunnen ja, maar ze waren soms helemaal onleesbaar, en soms waren ze goed leesbaar. Ik heb ze altijd doorverzonden als het leesbaar was. Gewoon kladjes, papiertjes, vodjes. Ik heb zelfs een stukje closetpapier, heb ik gevonden. Maar er waren natuurlijk nog geen ballpoints, er waren alleen vulpennen en analiene (?) potloden en daar werd dan mee geschreven. Ballpoint die zijn pas na de oorlog uitgevonden.
- IV Hoe vaak deed u dat, dat zoeken?
- RA Niet zo vaak, ik heb het drie keer gedaan, maar ik werd een beetje bang. Omdat de spoorlijn, die was sperrgebied omdat er ook wel, we hadden nog die locomotieven met die, echte locomotieven, met die stoomketels er op en die verloren wel eens kolen en dan gingen de mensen kolen zoeken daar en was streng verboden. Dat mocht niet. Dus ik, op het laatst durfde ik niet meer langs de spoorlijn te lopen. Dat was gewoon afgelopen.

00:35:07

[image 01:35:21.10]

- IV Waarom ging u zoeken als dat niet mocht?
- RA Ja, toen deed ik het dus niet meer. Toen...

- IV Nee, mee u ging daar zoeken terwijl u eigenlijk wist....
RA Dat het niet mocht? Nee, maarja, goed, er waren wel meer dingen die niet mochten. Ik bedoel...Het was dus mijn verzetsdaad in het klein. Maar ik denk als die briefjes dan liggen, dan zijn die in uiterste nood zijn ze uit de wagon gegooid. En er stond ook wel eens op: alstublieft zend u dit door. Het, dat stond er ook weleens op. En ja, dan ben je een hond als je het niet doet. Ik had er heel veel, voor heel veel mensen was dat het laatste bericht, dus ik heb het... Ik geloof dat ik wel een stuk of zestig brieven heb verzonden.
IV Zestig?
RA Ja, maar allemaal met postzegels van de buurman, want ik was een kind, ik was de 14... 13 -14 jaar. Ik was in 1929 geboren dus u kunt wel uitrekenen hoe oud ik was.

00:36:10

[image 01:36:22.07]

- IV Ehm..
RA Maar het staat me allemaal heel (helder?) bij, en ook van, van die familie Nieweg. Dat...(schudt hoofd) Dat, dat weet ik heel zuiver en precies.
IV Las u wel eens een briefje?
RA Ik las ze altijd ja.
IV Wat stond er op?
RA Nou, doe de hartelijke groeten aan Pom en zo. En de beste wensen en ik hoop dat ik jullie spoedig weer terug zie. Want ze waren zelf ook niet in de veronderstelling dat ze afgemaakt zouden worden natuurlijk. Dan ga je gewoon niet.
IV Nee, nee. (stilte) Meer herinneringen.. die met de Joodse bevolking te maken hebben?

00:37:05

[image 01:57:14.18]

- RA Nee, met de Joodse niet, want toen ze wegwaren was het afgelopen. Ja.
IV Zag u de familie Nieweg terug?
RA Heb ik, nooit heb ik ze terug gezien. En, en Nijstadt ook niet, en al die schoolkinderen ook niet. Jettie Fisher van de Gedempte Singel, had een... haar ouders hadden een snoepwinkeltje en ze trakterden altijd op school en (lacht) nouja, dat herinner je je dan. En die die valt dan weg. Bram Denneboom, Bram Beer. Dat waren allemaal vriendjes van me waar ik verschrikkelijk veel mee speelde. En ook oorlogsspelletjes. We hadden dus buiten Assen daar was Havelte, dat was een, een heuveltjes enzo.. en daar gingen we oorlogje spelen, maar op de manier met kanonnen maar we hadden wel een kanon, met katapult enzo... En we hadden schilden van die wapenschilden. Echt uit de tijd van Jacoba van Beijeren, zoiets, dat gingen we altijd naspelen.

00:38:02

[01:38:10.05]

- RA En dan kwamen al die kinderen deden mee, en dan was het helemaal niet erg of er een Joodse bij was of een katholieke, alle.., iedereen die speelde mee, dat was dus algemeen.
IV Hebben we iets verkeerd gedaan?
RA Wat zegt u?
IV Hebben we iets verkeerd gedaan?
RA In mijn ogen? Nee, beslist niet, ik bedoel .... u bent, zijn... Het enige verkeerde is dat ze in de verkeerde eitje zijn gekropen, dus dat is toch onzin? Je kunt toch...
IV Hebben wij als Nederlanders iets verkeerd gedaan.

- RA Ja, absoluut, we hebben absoluut iets... Kijk ik was een kind, maar. Er is absoluut nooit aandacht aan de Joden besteed. Nooit hulp ofzo in..., tenminste in de regio waar ik woonde, echt niet.
- RA In de oorlog?
- RA In de oorlog ja. En ook nadat ze terugkwamen, die paar, die... er waren maar 23 van de 550 die teruggekomen zijn. En die hadden nog moeite om een woning te betrekken, hun eigen woning.

[00:39:08.06] [01:39:12.23]

- IV Zag u daar iets van?
- RA Nou, ik heb er dus ook weer wat van gehoord. Gans, dat was een schoenhandelaar en die had een heel prachtig pand en die was dus weggevoerd. En die, die kwam weer zn woning in en toen zaten er mensen in die, van de, hoe noem je dat, militair gezag. Militair, MG was dat, dat was van die man die later bij de Heide Maatschappij was. (denkt na). Nee, die naam kan ik me even niet herinneren. Maar...
- IV Dat was een Nederlandse militair?
- RA Nou, dat was een generaal, het was, nee, geen militair. Hij was, hij was hoofd van de Heide Maatschappij en....

[00:40:03.24][image 01:40:06.08]

- IV Die zat in het huis van de schoenenhandelaar?
- RA Ja, nee, die zat er ook. Maar de NSB ers die hebben die schoenenhandelszaak meteen omgebouwd tot een 'volkse' boekhandel. Helemaal met foto's van Mussert en van NSB enzo. En toen kwam hij erin en de voorraad was nog niet weg, maar hij mocht er niet in. Hij zegt: Dit is mijn eigen woning!. 'Ja dan had u de huur maar op moeten zeggen.' Hij zegt: 'Het is mijn koopwoning.' En hij had daar allerlei aktes, hij had daarvan en met heel veel moeite heeft hij die woning weer kunnen betrekken. Er waren ook mensen die zeiden dat ze waren weggegaan en ze hadden al die tijd hadden ze de huur niet opgezegd en ze moesten van al die jaren moesten ze de huur betalen. Dat is natuurlijk nooit gebeurd. Maar zulk soort dingen gebeurden.

00:41:01

[image 01:41:01.14]

- RA Ze werden niet echt vriendelijk.... Ze hebben.. Een heleboel mensen... Maar dat komt ook omdat, het NSB sfeertje hing. Er waren Drenthe was het hoogste percentage van de NSB. Er zijn, toen de oorlog uitbrak, en ze zagen dat de NSB dus de Hitler kant op ging, toen zijn een heleboel zijn er uitgestapt. Maarja, dat neemt niet weg dat ze de sympathieën misschien hebben behouden, daarvoor.
- IV We gaan even horen of we iets vergeten zijn...
(overlegt met rest crew)
- IV Nog 1 dingetjes schiet ons te binnen. De huizen waren leeg, van de familie Nieweg en Niestadt(aarzelt?)
- RA Nijstad.
- IV Nijstad.
- RA Nijstad met een lange ij.
- IV Blijft dat zo?

00:41:57

[image 01:41:55.12]

- RA Nee. In het huis van Nijstad daar is een NSB melkboer in getrokken. Dat was een gloednieuw huis, dat hadden ze zelf gebouwd. Ik dacht in 1938, het was nog gloednieuw. En toen zijn die NSB'ers.... en alle spullen, alle gordijnen, alles is blijven hangen. Er is niets weggehaald, want een van die kinderen van die NSB er die was, die had zich onderscheiden bij, aan het front, dat was een vrijwilliger, dus een NSKK vrijwilliger denk ik.
- IV Dat was het huis van de familie...?
- RA Nijstad.
- IV Nijstad.
- RA Dat waren de burens. En die anderen, die, dat weet ik eigenlijk niet meer wat ermee is gebeurd. Daar is een timmerman in gekomen. Maar die timmerman dat was dus niet een NSB'er, maar die had andere redenen om die ruimte op te eisen. Maar ze zijn niet terug gekomen anders was ik, weet ik ook zeker dat hij het meteen weer ter beschikking had gesteld.

00:43:01

[image 01:42:56.21]

- IV Hoe ging het na de oorlog dan met die huizen?
- RA Met die huizen dat was een probleem, want de Nederlandse jongens die moesten onmiddellijk, moesten ze naar Indonesië omdat, Nederlands Indië heette dat toen, om daar tegen te vechten, politionele acties waren dat... en die waren toen allemaal weg. En in de tussen tijd kwamen de NSB-ers die gewoon alleen maar NSB'er waren geweest, die kwamen weer thuis, uit de gevangenis. En die namen de plaatsen in van die militairen die dat vroeger altijd deden. En dat is. En ja. De Joden zijn helaas niet teruggekomen, dus er eigenlijk niet een... Er zijn van de 550 in Assen, zijn er maar 23 teruggekomen. En die 23, er waren enkele bij, die hadden de grootste moeite om hun woningen weer te betrekken, ook hun eigen koopwoningen.

00:44:03

[image 01:43:55.24]

- IV Maar hoe ging het met het huis van de familie Nijstadt
- RA Nijstadt
- IV Nijstadt en het andere huis?
- RA En Nieweg. Nou, Nijstadt daar is die NSB'er is er, die is er ogenblikkelijk uit gekomen en toen is daar daarna is er een familie, waarvan de... verzetsstrijder die was omgekomen, en de man, (verbetert zichzelf, de vrouw en de kinderen die mochten toen dat huis in. Dat is, die hebben dat huis toen gekregen.
- IV Vanaf 1945?
- RA Ja. 46 zeg maar. Het heeft een hele poos leeg gestaan.
- IV En het huis van de timmerman?
- RA De timmerman die is gewoon gebleven, hij is, heette Boksmas, en die is gewoon... Ja, die had die ruimte nodig en die heeft het toegewezen gekregen en dat heeft hij aanvaard. Ja, daar is helemaal niks over te zeggen. Die man die had die ruimte nodig en ze waren er toch niet. En ik weet zeker dat als teruggekomen waren dan was hij zeker meteen uitgestapt was.

00:45:09

[image 01:44:59.08]

- RA Het was gewoon een lege schuur ernaast, waar altijd biggen in stonden.
- IV Zag u verder iets van het leeghalen van huizen van...?

RA Ik heb ze, gezien dat de huizen van sommige Joden, ook bij mij in de straat, dat die door een verhuishwagen werden leeg gehaald. Dat was vooral het huis van waar later Boksmas in kwam, van, van Nieweg. Die spullen die zijn weggehaald, om..., want hij had zijn eigen spullen om die daar neer te zetten. Alleen de spullen van de familie Nijstad, dat nieuw gebouwde huis waar die NSB melkboer in kwam... die had dus. Die bezorgde door Assen met een wagentje, en dat was dus een burgerwoning, dat was niet een melkwinkel. Maar hij woonde daar...

00:46:01

[image 01:45:49.18]

IV Laatste vraag. Sprak vader of moeder na de oorlog wel eens over het lot van de Joodse families in de straat?

RA Ja, toen wel, maar toen was het te laat.

IV Wat zeiden ze?

RA Nou, mijn moeder zei: 'Ja, we hadden meer de handen uit de mouwen moeten steken en die mensen moeten helpen.' 'Ja', zei mijn vader, 'maar dat kon niet want...' 'Ja, zegt ze maar, je kunt mensen toch zo maar niet aan hun lot over laten.' Mijn moeder die was... Nouja, de man was het hoofd van het gezin vroeger en dat liet hij weten ook. En je had verder niets in te brengen.

IV Heeft u toen verteld van de briefjes langs de spoorbaan?

RA Heb ik nooit verteld. Nooit. Ik weet wel dat die Willem Hofstee die is, kort na het trouwen... in een krankzinnigeninrichting, hoe noem je zoiets, en die is daar tenslotte ingekomen. Ik weet niet of dat komt door wat hij gezien heeft in Westerbork, of dat hij daar aanleverde, dat dat ook fout bevonden werd. Maar ik, hij is in ieder geval, is hij overleden in dat Pot Nathal (-navragen).

00:47:16

[image 01:47:01.17]

RA Dat was dus een instelling voor geestesziekten.

IV U had ook last na de oorlog zei u?

RA Ja, ik had ook problemen. Want iedere nacht dan kwam die mevrouw Nieweg, die kwam met dat tennisracket bij mijn bed staan en dat werd een beetje hinderlijk enzo. En toen dacht ik, ja, en toen heb ik Joods maatschappelijk werk opgebeld en toen hebben ze gezegd u moet maar even naar de(denkt na).. hoe heet die kliniek, in Amersfoort, het is een Joodse, Joods tehuis. De Sinai kliniek. Nou daar ben ik heen gegaan. En toen is ook mijn vrouw is net overleden die zat er nog maar net, die is overleden.

00:48:03

[image 01:47:47.00]

RA En ja ik ben toen weer terug gegaan, maar... Ik ben behandeld door dokter Roest. En die zegt: Je moet maar gewoon door blijven leven. het beeld wordt steeds zwakker en op het laatst is het helemaal weg. Ik heb er nu niet zoveel last meer van, alleen als ik dus vertel. Dan, ja, ik heb nu bijvoorbeeld hoofdpijn(maakt beweging met hand naar hoofd), en dat heb ik normaal dus nooit. En ik ben ook bang dat ik iets verkeerd..., dat ik iets door mekaar haal, dat overkomt me ook nog weleens een keer.

IV Het lijkt mij niet.

RA Oké. Dank u wel.

(schudden elkaar de hand)

IV Er zijn nooit natuurlijk briefjes teruggekomen?

- RA Dat weet ik niet... ik
IV Want ze wisten niet dat u ze stuurde.
RA Dat wisten... want ik heb, ik heb er natuurlijk nooit een afzender opgezet. Ik heb ze gewoon verstuurd enne, ja, ik dacht dat het een stuk of 60 waren in totaal.

00:49:01

[image: 01:48:42.17]

- RA En ja, iedere keer in andere brievenbussen(lacht) en Assen is klein toen. Er waren dus niet zoveel brievenbussen dus ik liep me het mikmak om die brieven te verzorgen.
IV We danken u. Niet alleen voor het interview.
RA Oké, bent u Joods ofzo?
IV Nee.
RA Ohnee, want dat zou kunnen. Niemand van deze ploeg hè?
IV Ik zou het niet weten.
RA Nee, nee, maar kijk daarom... Ik wilde mij ook niet laten behandelen in de Sinai kliniek omdat ik dacht de Joden die moeten voorgaan. Die hebben dus echt iets meegemaakt. Voor mij is het alleen maar een toeschouwer zo. En ja, mij persoonlijk is mij niets over komen.
IV Dat ben ik niet met u eens.
RA Ja, Achteraf blijkt het toch z'n sporen...(mompelt). Als mevrouw Nieweg had geweten dat, dat, dat ik daar zoveel last van had, had ze me nooit het tennisracket over de schutting toegereikt.

00:50:04

[image 01:49:43.00]

- RA Ja, maargoed. Is het nu beëindigd de.... of niet, of staat ie nog steeds aan?
IV Ik heb hem nog even aangelaten.
RA Ja, goed.
(stem buiten beeld roept: ja, stop)
RA Het was in die..(roept iemand wat tussendoor) Tergeling(tijding?) van de watersnood. En toen waren, toen, net in die dagen is zij getrouwd. En toen zei ik zo: Ik wou wel eens een keer naar Amsterdam, want daar ben ik nooit geweest. Nou, zegt die man, stap in auto, dan gaan we even rondrijden door Amsterdam. En dat was mijn eerste contact. In oktober toen zat toen zat ik daar zat, dus ik was er verliefd op. En toen kom ik in de Utrechtse straat en daar was een Joodse winkel, Mouwes, en daar stond een vr..., een Joodse vrouw, dat kon je dus duidelijk zien. Je kunt het zien of het een Joodse vrouw is of niet.

00:50:59

[image 01:50:35.14]

- RA En die stond daar, die was zwanger, en ik ben d'r zo om d'r hals gevlogen. Ik heb, ik zeg dat hebben ze toch niet voor mekaar kunnen krijgen. Echt hoor, daar heb ik echt een kind staan te janken. En ze zullen het wel... die vrouw die kreeg ook tranen, maar ik bedoel... Het was heel, heel familiair eigenlijk. Je kent die mensen nooit gezien. Maar ik was zo onder de indruk dat daar een zwangere Joodse vrouw stond. Ik denk dat hebben ze toch niet voor mekaar kunnen krijgen(fluisert) Ja, het leven gaat door gelukkig. Maarja, goed.
IV Ja.

00:52:01
[01:51:34.20]

EINDE